

GLAVA VII OPERACIJE U LICI — RUJAN 1944. GODINE

NAPAD NA GRAČAC

U toku 1944. godine Stab 8. korpusa je u nekoliko svojih izvještaja isticao da je osnovni uzrok slabijeg razvitka 9. divizije okolnost da je ona dugo na sektoru gdje je prinuđena na defanzivna dejstva.¹⁹⁷⁾ Dok je centar NOP-a Jugoslavije bio Drvar, ova divizija bila je još od siječnja mjeseca stalno angažirana na neposrednoj zaštiti šireg rajona boravka njegovih vrhovnih organa Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i Vrhovnog štaba. Izvršavajući taj zadatak ona je, kao što smo vidjeli, čvrsto zatvarala pravac Grahovo—Tičevo. Otuda oni bezbrojni marševi i pokreti koje su vršili bataljoni 4. splitske brigade, a kojima su uvijek ishodišne i završne točke bile selo Peulje.

U promijenjenoj situaciji, poslije prelaska Vrhovnog štaba na otok Vis, diviziju je trebalo, po zamisli Štaba korpusa, angažirati u većim ofenzivnim operacijama, a nakon što je ona rasterećena brige za obranu bolnica, poslije evakuacije većeg dijela ranjenika preko aerodroma na Tičevu, za to su ostvareni svi realni uvjeti. Pravac Grahovo—Tičevo bilo je moguće elastičnije braniti s manjim snagama, pogotovo kada je poslije objavljivanja sporazuma Tito—Šubašić počelo osipanje i u četničkim redovima Dinarske četničke oblasti. Da je to osipanje uzimalo sve ozbiljnije razmjere, svjedoče i izvještaji komandanta 502. četničkog korpusa kapetana Živorada Mladenovića. Evo izvoda iz jednog od njih, datiranog 16. kolovoza 1944:

»...1. brigada drži: Stožišta—Plješevicu—Bralovce. Partizani drže: Grahovo—Peć—Uilicu i D. Tiškovac. Na ovom frontu nema nikakve borbe sem patrolnog izviđanja.

U partizane su pobjegli 14. ovog mjeseca pop Ratko Jelić, Branko Jelić i Đuro Bjedov, a u isto vrijeme je pobjegao u partizane i učitelj Marko Novaković.

¹⁹⁷⁾ Zbornik, tom V, knj. 29, dok. br. 11, str. 60.

Sa Stožišta su pobjegli u partizane 7 četnika iz brigade »Gavrilo Princip« i to 3 iz Peči, 4 iz Resanovca.

Braća Jelići su otišli u partizane, navodeći da sam im ja pretio međutim to nije istina, drugo, da su gladni, ako su braća Jelići gladni onda ne znam ko je na ovoj teritoriji sit, i da su zapostavljeni.

Mišljenja sam da se porodice svih odbjeglih proteraju sa ove teritorije, pa ako žele da gladuju onda neka gladuju.

Prva brigada ovog korpusa vrši mobilizaciju i istoj se nisu odazvali: Nine Popović, Vojo Kasum, Ratko Cepo, Sandro Marijan, Duško Popović, Vlade Pupavac, Dušan Kukolj pok. Milana, Dušan Sinobad i Kotaraš Krste.

Naredio sam da se pohapse.«¹⁹⁸⁾

Mada su u svojoj duboko usađenj mržnji prema komunistima i »blitvarima«, njihovi komandanti i »nacionalni poverenici« još mogli na • nijeti mnogo zla, očigledno su za neke značajnije operacije bili veoma malo sposobni. Uslijed sve većeg otpora njihovih boraca i njihova osipanja, pravac Grahovo—Tičevo koji je branila 9. divizija bio je od njiht sve manje ugrožen, mada su pored Nijemaca još čvrsto držali uporište Cigelj—Štožište. Za zaštitu pravaca Grahovo—Tičevo rokirana je 9. brigada 20. divizije i Grahovsko-peuljski odred, poslije toga bilo je moguće 9. diviziju uputiti na nove zadatke, koje je u datim uvjetima pružao razvoj ratne situacije.

Vrhovni štab je ubrzo nakon dolaska na Vis proširio kontakte sa Savezničkom komandom za Mediteran. Na sastanku između Vrhovnog komandanta NOV i POJ druga Tita i savezničkog komandanta za Sredozemlje generala Vilsona 6. kolovoza 1944. bio je postignut sporazum o zajedničkim napadima na neprijateljeve komunikacije diljem Jugoslavije. U prvoj sedmici mjeseca rujna trebalo je, po tom sporazumu, svim raspoloživim snagama NOV i POJ noću napadati te komunikacije, dok je saveznička avijacija preuzela da vrši te udare danju.¹⁹⁹⁾

Svojom naredbom od 17. kolovoza Vrhovni štab je naredio 8. korpusu da, između ostalih, ruši cestu Knin—Gračac i Knin—Donji Lapac. Razrađujući zadatke korpusa Glavni štab Hrvatske je svojim naređenjem, pov. br. 55 od 24. kolovoza 1944. komandanta 8. korpusa, orijentirao na postupne faze izvršenja ove naredbe VŠ.²⁰⁰⁾

»1. U prvoj fazi težište tvoga rada treba da bude na pomenutim komunikacijama sa težnjom da se ovlada njima ili pojedinim uporištima na njima u cilju presjecanja..

2. U drugoj fazi težište svoga rada treba da usmjeriš na odsjek Gospić—Gračac sa ciljem zauzimanja ovih gradova angažiranjem 9. i 35. divizije.

3. U trećoj fazi treba ostvariti naš glavni cilj — izbijanje na more. U ovoj fazi 9. i 19. divizija trebalo bi da ovladaju obalom na liniji Šibenik—Zadar.

¹⁹⁸⁾ Arhiv IHRP Dalmacije, Split, kutija neregistrirane četničke arhive.

¹⁹⁹⁾ Arhiv VII — NOV — k. 1469, br. reg. 1/1.

Arhiv VII — NOV — k. 15, br. reg. 14/1.

Vrijeme trajanja ovih faza zavisi od razvoja opće situacije i njega treba procijeniti na terenu.«²⁰¹⁾

Procjenjujući ovu »situaciju na terenu« Stab 8. korpusa je već ranije donio zaključak da treba otpočeti izvršenje zadatka s napadom na Gračac i Smrekovac.

Ova procjena Štaba korpusa zasnivala se na težnji da se postignu ovi ciljevi:

1. Likvidirati ova uporišta i gračačke četnike kao jezgro četnika u Lici;

2. prekinuti neprijateljski saobraćaj komunikacijom Otrić—Gračac—Gospić;

3. proširiti slobodnu teritoriju povezujući Liku i sjevernu Dalmaciju, čime bi najtješnje bila povezana Hrvatska s Dalmacijom;

4. po likvidaciji ovih uporišta postaviti jake snage zapadno od komunikacije Knin—Otrić—Lapac radi ugrožavanja neprijateljskog saobraćaja, a eventualno i potpunog zatvaranja ovog pravca zauzimanjem Srpskog i Zrmanjskog klanca, ili

5. sa snagama 9. i 19. divizije poduzeti operacije širih razmjera na teritoriji sjeverne Dalmacije.²⁰²⁾

Odmah po povratku s operacije oko Knina i u Cetinskoj dolini, početkom kolovoza otpočela je u cijeloj 9. diviziji tiha »političko-propagandna priprema za odlazak na nov teren«. Naravno, razlozi čuvanja ratnih tajni nisu dopuštali da se određeno govori o kom terenu se radi, a vjerojatno se to tada nije ni znalo, ali su kadrovi bili orijentirani da predstoji veći pokret.

I 22. 8, dakle dva dana prije prijema spomenutog naređenja Glavnog štaba Hrvatske, Štab 9. divizije, saglasno naređenju Štaba 8. korpusa, donosi zapovijest²⁰³⁾ za izvršenje pokreta. Prema toj zapovijesti djela divizija izvršila je u toku noći 22/23. kolovoza pokret u dvije kolone. Lijevu kolonu činila je 3. dalmatinska udarna brigada i ona se kretala pravcem Borovača—Tavani—D. Tiškovac—Savića Staje—Ljubina Poljana, gdje je predanila.

Desnu kolonu činile su sve ostale jedinice divizije, dakle 4. splitska, 13. južnodalmatinska i prištapski dijelovi divizije. Osiguranje su vršila dva bataljona 13. brigade. Kolona je krenula u 20 sati 22. kolovoza i ujutro izbila u Trubar.

U toku noći 23/24. kolovoza obje kolone su se prebacile preko komunikacije Knin—Srb, desna kolona bez borbe, a lijeva kolona je usput priredila zasjedu neprijateljskoj kamionskoj koloni i zapalila 19 kamiona. U to vrijeme je cesta Bihać—Knin bila veoma živa komunikacija kojom je neprijatelj vršio dotur za svoje jedinice u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji. Zbog toga je ona bila branjena cijelim nizom uporišta, posjednutim od 373. legionarske divizije, te domobranskih i četničkih snaga. Ipak je divizija bez teškoća prešla preko nje i 24. kolovoza izbila u širi rejon Gubavčeva Polja.

²⁰¹⁾ Arhiv VII — NOV — k. 111, br. reg. 6/2.

²⁰²⁾ Zbornik, tom V, knj. 33, str. 360.

») Arhiv VII — NOV — K. 842 A, br. reg. 5/2.

Tako je Brigada, nakon osmomjesečnog zadržavanja oko Bosanskog Grahova, gdje je proživjela teške dane i teške borbe s njemačkim, ustaškim i posebno četničkim snagama, prešla na novi sektor. Borcima je teritorij oko Bosanskog Grahova ostao u sjećanju kao ustanički kraj teško popaljen i opljačkan u desetinama ofenziva koje su preko njega protut-

Radisti predaju depeše na novoj radiostanici primljenoj iz savezničke pomoći; u toku marša prema Lici, krajem kolovoza 1944.

njale,²⁰⁴) kao kraj gdje su u velikoj većini domova bili bratski dočekivani, ali i kao sektor gdje se u pojedinim selima osjećao snažan četnički utjecaj.

»Iz sreza Bosansko Grahovo ima oko 600 četnika. Dio naroda je unaprijed bio orijentiran na ono što mu njegovi poručuju iz četnika« — zabilježio je politički komesar 9. divizije, potpukovnik Andro Kovačević u izvještaju od 22. kolovoza 1944. dakle na dan kada je divizija napustila ovaj sektor.²⁰⁵)

²⁰⁴) Teritorij Bosanskog Grahova dao je 415 nosilaca »Partizanske spomenice 1941.« i 2.455 aktivnih učesnika narodnooslobodilačke borbe, 754 poginula borca i 328 žrtava fašističkog terora. Samo selo Resanovci dalo je na primjer 60 nosilaca »Partizanske spomenice 1941.« (Grupa autora: »Bosansko Grahovo u NOB-u — zbornik sjećanjak. Izdanje Bosansko Grahovo 1971.)

²⁰⁵) Mjesečni politkomesarski izvještaj političkog komesara 9. divizije za period od 20. 7. do 20. 3. 1944. godine. (Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske)..

Već u noćnom maršu od Trubara prema komunikaciji Lapac—Knin osjetila se izvrsna organiziranost narodnooslobodilačkog pokreta u Lici i velika privrženost naroda svojoj vojsci. Po svim zaseocima kolonu Brigade dočekivala je i ispraćala omladina, koja je nudila kruh, mlijeko i drugo. Za vodiče se dobrovoljno javljalo po nekoliko aktivista. Oni su znalački proveli kolone između neprijateljskih uporišta duž ceste i pokazali mjesta gdje treba postaviti osiguranja,

U selima oko Gubavčeva polja gdje se Brigada razmjestila isto tako je srdačno dočekana. Na večer je organizirano narodno veselje. Bilo je mnogo pjesme i igre. Djevojke su odmah za ovu priliku ispjevale pjesmu:

»Oj Deveta, jabuko i grožđe,
Brani Liku dok Šesta²⁰⁶) ne dođe«.

Pozadinski organi, komande područja, osigurali su dosta hrane za vojsku, ječmenog kruha, graha i mesa, dovoljno za svakog borca. To je mnogo značilo za jedinice koje je mjesecima pratila kronična glad.

Do 27. kolovoza sve tri brigade su se odmarale, vršile osiguranja i izviđanja. U tom vremenu štabovi su prikupljali podatke, vršili procjenu situacije i pripremali naređenja za napad na Gračac, na osnovi zapovijesti²⁰⁷) Štaba 8. korpusa od 24. kolovoza.

Prema podacima iz te zapovijesti u Gračacu su bile ove neprijateljske snage:

— 1. četa legionara iz 384. puka 373. »Tigar« divizije — 150 legionara;

— Gračačka četnička brigada i Medački četnički odred, 450 četnika.

U okolnim uporištima iz kojih se mogla očekivati intervencija bile su ove neprijateljske snage:

— Lovinac, 250 ustaša 35. ustaške bojne;

— Smrekovac 2 voda legionara iz 383. puka — 70 vojnika;

— Vučji Vrh, Culum i Rađušina oko 100 četnika.

Duž komunikacije Bihać—Knin bio je čitav niz manjih i većih uporišta uspostavljenih radi osiguranja ove ceste, ali iz njih je bilo veoma teško koncentrirati neku jaču snagu radi intervencije u pravcu Gračaca.

Štab korpusa stavio je u zadatak 19. diviziji da jednom brigadom osigurava napad na Gračac od pravca Otrića, a ostalim snagama da aktivno djeluje na komunikacije u sjevernoj Dalmaciji.

Za osiguranje operacije od pravca Gospića bila je angažirana 7. dalmatinska brigada iz 35. divizije, s tim da aktivno djeluje na komunikaciju Gračac—Lovinac.

Dvetoj diviziji stavljeno je u zadatak da svojim snagama izvrši napad na Gračac i Smrekovac i likvidira ova uporišta, a jednim bataljonom da osigura pravac Mazin—Gračac radi sprečavanja intervencije iz tog smjera.

Početak napada bio je predviđen za 3 sata 28. kolovoza.

^{sw} Šesta lička proleterska divizija.
²⁰⁶) Arhiv VII — NOV — k. 842, br. reg. 0-1/1.

Štab 9. divizije je svojom zapoviješću od 26. kolovoza 1944. naredio:²⁰⁸⁾

— 3. dalmatinska udarna brigada napada i likvidira Gradinu (k. 616/k. 560 i odatle upada u sam Gračac, a svojim desnim krilom obuhvata mjesto s jugozapadne strane;

— 4. splitska brigada napada sa istočne strane i likvidira snage na k. 568 na komunikaciji Bruvno—Gračac, zaselak Kontiči i Vukelića Brdo. Zona razgraničavanja desno: r. Otuća, lijevo: put koji izvodi na k. 547;

— 13. južnodalmatinska brigada napada i likvidira četnike na Vučjem Vrhu i Culumu, a po mogućnosti i legionarsku posadu na Smrekovcu, a ako u tome ne uspije blokira je i sprečava pokušaj svake intervencije iz tog smjera. Jednim bataljonom osigurava pravac Lapac—Mazin—Bruvno, posjedanjem položaja na Zuleševici i L/ombardeniku;

— Artiljerijski divizion 35. divizije (2 poljska topa i 1 haubica) koji je za ovu operaciju bio pridat 9. diviziji, iz zaseoka Dukići odmah čim počne napad tuče most u centru Gračaca, a kasnije tuče ciljeve prema zahtjevima Štaba divizije;

— veze putem radija svakog sata počevši od 6,15. Telefonske veze do štabova brigada i do artiljerijskog divizona uspostavlja Ceta za vezu divizije;

— Kirurška ekipa divizije u s. Omš'ici do koje će brigada organizirati transport ranjenika.

— Savezničkoj avijaciji (čija podrška je očekivana) položaje obilježavati mahanjem bijelim maramicama, a ciljeve za tučenje zrnima teškog oružja.

Za izvršenje svog dijela zadatka Štab brigade je izdao također pismenu zapovijest. Ona nije nađena u arhivi, ali se na osnovi izvještaja od 1. rujna 1944. godine²⁰⁹⁾ mogu rekonstruirati osnovne zamisli te zapovijesti, prema kojima su bataljoni dobili ove zadatke:

— Drugi napada pravcem Podkokirna k. 568 na cesti Gračac—Bruvno i likvidira uporište kod Cvetkovića kuća;

— Treći pravcem Podkokirna—Kontiči—Groblje na sjevernoj strani komunikacije Gračac—Knin, te zauzima topove koji se nalaze na tom sektoru negdje sa sjeverne strane komunikacije Knin—Gračac;

— Četvrti napada pravcem Jerkovića Dol—Kuk (k. 607), čisti sela s južne strane komunikacije Gračac—Knin, likvidira neprijatelja na Vukelića brdu i produžuje dalje u pravcu centra grada;

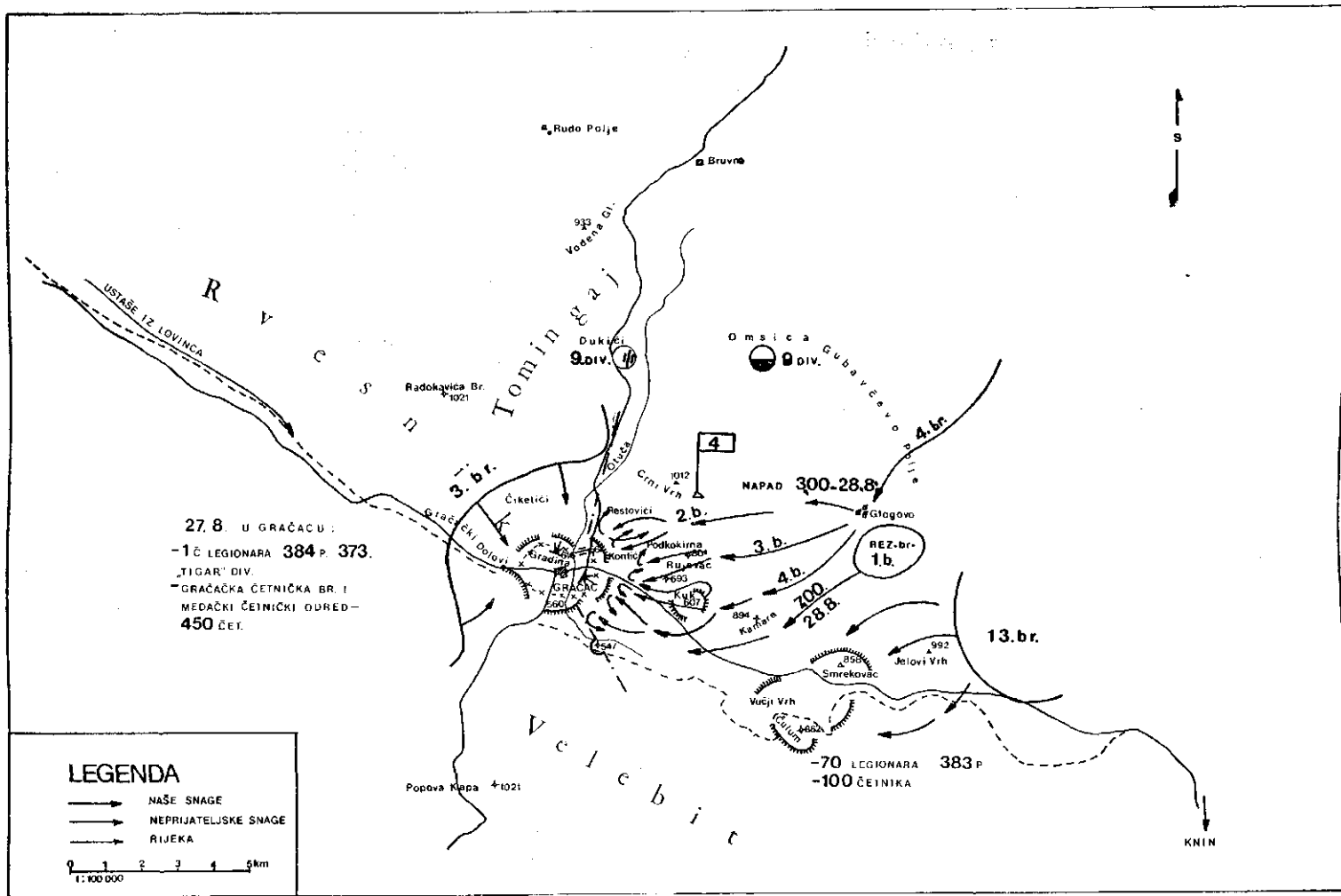
— Prvi je ostavljen u brigadnoj rezervi, s tim da još u toku podilaženja očisti od četnika Kuk i zaselak Kesići.

U zapovijestima Štaba korpusa i Štaba divizije nema bližih podataka o naoružanju neprijatelja u Gračacu. Samo je u zapovijesti Štaba divizije 4. splitskoj brigadi naređeno da srednjom napadnom kolonom zauzme topove »koji se nalaze negdje zapadno od katoličkog groblja nedaleko komunikacije Gračac—Smrekovac«.

*») Zbornik, tom V, knj. 31, dok. br. 84.

») Arhiv VII — NOV — k. 347, br. reg. 3—1/2.

NAPAD NA GRACAC 28. KOLOVOZA 1944. GODINE

U napomeni uz zapovijest Štaba korpusa upozoreno je da je ključna točka obrane Gračaca Gradina (k. 616), te da glavni i iznenadni udarac treba odmah u početku napada izvršiti na tu točku, koja je bila u rejonu nastupanja 3. dalmatinske udarne brigade.

U toku 27. kolovoza izvršeno je sa štabovima bataljona izviđanje pravaca nastupanja, a svaki bataljon je dobio po 3 vodiča od domaćih aktivista odličnih poznavalaca terena, a uz to i po nekoliko omladinki za nosioce ranjenika.

Brigada je krenula iz sela Glogova u 3 kolone i podišla objektima napada u predviđeno vrijeme u 3 sata 28. kolovoza. Neprijateljske snage osjetile su približavanje lijevog krila 2. bataljona i desnog krila 3. bataljona i na njih odmah otvorile mitraljesku, a nešto kasnije i slabu minobacačku vatru. Time je neprijatelj, bio uznemiren i na glavnom pravcu udara na Gradini, gdje je 3. udarna brigada zakasnila i nije više mogla koristiti faktor iznenađenja. Na tom sektoru se prešlo u napad u 5,20 sati. Sve to je odmah u početku bitno smanjilo izgleda na uspješan završetak ove operacije.

Četvrti bataljon bio je svojim lijevim krilom dopro do pred same žice i tamo u nekim usamljenim kućama likvidirao nekoliko četnika, a jednoga zarobio. Međutim, kada se razdanilo četnici, koji su se bili pri-tajili u zaseocima južno, od ceste Gračac—Knin, napali su lijevo krilo i bok bataljona, te je on bio prinuđen da se povuče. Štab brigade je na taj pravac uputio u 7 sati 1. bataljon, te su sva četiri bataljona ponovno krenula u napad.» Posada Gračaca zaustavila je i taj napad minobacačkom i artiljerijskom vatrom ha udaljenosti od oko 200 metara od svojih bunkera. U nemogućnosti da bez artiljerijske i minobacačke podrške savladaju brisani prostor ispred neprijateljskih obrambenih položaja čete su se povukle u zaklone suhožidina, a Štab brigade i Štab divizije poduzeli su mjere za artiljerijsku i minobacačku podršku napada. Istovremeno je zahtijevana bombarderska podrška, koja je oko 14 sati i uslijedila, ali su bile bačene svega 4 bombe uz neznatan efekat.

U 17 sati Štab brigade je ponovno naredio napad na svom sektoru, koji je počeo u 17.30.²¹⁰) Drugi i Treći bataljon su na svojim pravcima krenuli još dok je tekla artiljerijska i minobacačka priprema, a 4. bataljon je nešto oklijevao. Bataljoni su se pod zaštitom vatre svog teškog oružja između suhožidina privukli u blizinu žičanih prepreka do udaljenosti 50—100 metara. Tu je neprijatelj na njih otvorio očigledno unprijed dobro pripremljenu zaprečnu minobacačku i artiljerijsku vatru. Naročito se svojom preciznom vatrom oborio na lijevo krilo 2. i desno krilo 3. bataljona. Prva četa 2. bataljona našla se nedaleko žičanih prepreka u zaklonu iza suhožidina na širokom poljskom putu, a 3. četa 3. bataljona jedva nešto zaklonjena iza kamenih gomila na kraškim njivama. Njihovi mitraljesci otvorili su rafalnu paljbu po neprijateljskim položajima, ali je odmah uslijedio odgovor brzom minobacačkom i to-

²¹⁰) U izvještaju Štaba 9. divizije od 1. rujna 1944. stoji da je ovaj napad izvršen u 8 i 30 (valjda 20,30 — p. a.). Međutim, kako se učesnici ovog napada sjećaju, među njima i autor, izvještaj Štaba 4. splitske brigade daje točnije podatke o vremenu ovog napada.

povskom vatrom. Na tvrdom poljskom putu eksplodirala je granata za granatom. Prsobran od 1,5 m visokog suhozida nije bio nikakav zaklon od minobacačkih mina. Gađajući ubacnim putanjama minobacači su brzo ušutkali mitraljesce obiju četa.

Prva četa 2. bataljona imala je u roku od 5 minuta 7 ranjenih, među njima bio je i komandir Martin Katić, kome je krhotina granate zdrobila vilicu i izbila nekoliko zuba. Pored njega ranjen je i politički delegat voda Jozo Smodlaka.

Treći bataljon, na još nepodesnijem terenu, imao je 6 mrtvih i 13 ranjenih.

Iz 4. bataljona poginula su 4 a 13 ih je bilo ranjeno, pretežno od minobacačke vatre, a među poginulima bio je Boban Andrija, komandir čete (poginuo još rano ujutro), dok su ranjeni Boban Ante, zamjenik komandira čete i Čičin Šain Grgo, politički delegat voda.

Prvi bataljon, na krajnjem lijevom krilu, također je imao gubitke od 3 ranjena i 2 nestala. Poginuo je komesar čete Brstilo Duje.

Zastao je pred samom žicom desetar Bogavčić Vicko koji je sjekirrom pošao otvoriti prolaz u prepredi. Vratio se, kad je opazio da ga je nemoguće slijediti i samo srećom izbjegao smrt.

Da bi se izbjeglo dalje gubitke, naredeno je izvlačenje.

Bolničarke Viculin Mandina, Grubić Marija, Peran Anka hrabro su izvlačile ranjenike pod jakom neprijateljskom vatrom.

»Naš bataljon dobio je zadatak da napada preko groblja — sjeća se u svojim zabilješkama Marko Cvitanović. Još u početku napada dugo smo čekali, jer je 3. udarna brigada trebala prvo otvoriti vatru. Kod njih je napad počeo tek oko 5 sati. Njihov 5. (Talijanski bataljon) bio je, kako smo bili obaviješteni zauzeo željezničku stanicu, ali to nije bilo dovoljno da se postigne neki ozbiljniji uspjeh, jer ključni položaj, Gradina, nije bio zauzet. Mi smo u toku cijelog narednog dana ostali na položajima pod žestokom minobacačkom i artiljerijskom vatrom. Sjećam se, bili smo u polju, dosta izloženi na brisanom prostoru. Od prve granate poginuo nam je borac Konrad, ne sjećam mu se prezimena, ali znam da je bio Splitsanin, tapetarski radnik. Do njega je bio ranjen jedan moj zemljak iz susjednog sela Vrsine, i njemu se ne sjećam imena, a potom još jedan.

Nešto kasnije je jedna granata udarila pored jablana gdje smo bili zaklonjeni ja i Gančević Branko, komandir voda. Eksplozija nas je ošamutila, a zemlja zasula. Minut-dvije kasnije, a u tim momentima su minute kao godine, Branko me upita: 'Je si li ranjen?' Ne — odgovorim — a Ti? Začudo obojica su prošli i bez ogrebotina.

Kasnije smo se povukli iza neke kuće i u tom povlačenju, prilikom prelaženja preko jednog zida, topovska granata je jednom borcu, rodnom iz K. Kambelovca, presjekla nogu ispod koljena. Tada je i komandant bataljona Ban Boško povrijeđen s nekoliko sitnih gelera po ledima. Nije htio da ostavi bataljon i pođe u previjalište, pa sam mu te gelere ja iglom izvlačio dok je on škripio zubima i psovao majku švapsku.«²¹¹⁾

²¹¹⁾ Sjećanje Marka Cvitanovića, u arhivi autora.

Jozo Pekić, komandir 1. čete 1. bataljona se sjeća:

»Kada su dijelovi 4. bataljona ujutro bili ugroženi s boka od pravca Velebita, Štab brigade intervenirao je svojom rezervom 1. bataljonom. Moja četa nastupala je lijevo od ceste Otrić—Gračac. Ceti je bila priključena i grupa omladinki iz Gubavčeva polja, za iznošenje ranjenika. Veoma vrijedne i hrabre omladinke. One su nas upozorile da prolazimo kroz četnička naselja, da budemo oprezni i da pretražujemo sumnjive kuće i staje. I zaista u jednoj staji smo u jaslama zatekli skrivenih pet četnika. Omladinke su ih prepoznale kao zlikovce i palikuće, pa su im same presudile.

Mi smo smijenili četnu komandira Andrije Bobana koji je tog jutra poginuo. U toku dana smo izvršili tri napada na Gračac, ali smo svaki put bili odbijeni dobro isplaniranom zaprečnom vatrom. Imao sam u četi tri ranjena borca, a i ja sam bio lakše povrijeđen od minobacača. Druge čete imale su kudikamo veće gubitke. Zakazala je podrška artiljerije i minobacača. Da su oni preciznije tukli položaje neprijateljskog teškog oružja mi smo se bili već približili žicanim preprekama, i vjerujem da bismo ih i savladali.«²¹²⁾

Komandanti bataljona su po naređenju Štaba brigade pokušali u 20 sati još jednom pokrenuti jedinice naprijed, ali nekoordiniranost napada iz svih pravaca omogućila je neprijatelju da prema ovim bataljonima koncentrirano vatru svih svojih oružja. Bataljoni nikako nisu mogli prodrijeti kroz zonu zaprečne vatre i napad je ubrzo malaksao. I sada nije bilo prave podrške teškog oružja. Prvi i 4. bataljon su čak uslijed slabe procjene daljine bili tučeni s nekoliko mina iz vlastitih minobacača.

Oko 24 sata povukao se 1. bataljon koji je bio ozbiljno ugrožen s lijevog boka iz pravca Velebita. Oko 1 sata 30. kolovoza pokušao je još jedan napad s dijelovima 2. i 3. bataljona. Oni su se privukli žicanim preprekama vrlo blizu. I ovaj napad bio je odbijen i pored 38 bačenih ručnih bombi.

Da ne bi bili bataljoni u toku dana izloženi ponovno velikim gubicima od minobacačke vatre, Štab brigade, u sporazumu sa Štabom divizije, naredio je da se povuku na udaljenije položaje i u rastresitiji raspored.

Bataljoni su u toku 30. kolovoza ostali na položajima s kojih su vršili blokadu Gračaca:

1. od Kuka do k. 721, 2. u zaseoku Rastovići, 4. na Rujevcu, a 3. je prebačen u brigadnu rezervu pozadi Rujevca.

Čim je obaviješten o događajima Vrhovni štab je — radio depešom od 31. kolovoza Štabu korpusa — ovako reagirao:

»Vaša odluka za napad na Gračac potpuno je nepravilna. Za Nijemce je to glavna komunikacija. Sigurno će oni tuda izvući još nekoliko divizija. Izgleda da niste razumjeli našu raniju direktivu o načinu dejstva. Javite gubitke iz te akcije. Nije rentabilno krvariti se oko nekog utvrđenog gradića ili kote. Važno je dobiti pozicije na terenu, odakle se može u pogodnom trenutku uzeti situacija u ruke. Potrebno je da u roku

²¹²⁾ Sjećanje Jozе Pekića u arhivi autora.

desetak dana postavite dovoljno snaga da naročito u srednjoj Dalmaciji ozbiljno ugroze neprijateljski saobraćaj, orijentirajući njihovo dejstvo ka moru.«²¹³⁾

Nakon ovako oštre depeše operativni dio Štaba 8. korpusa, koji se nalazio uz 9. diviziju (u s. Plećaši), naredio je povlačenje divizije od Gračaca i skupa sa Štabom divizije pristupio razradi novog zadatka — ometanja saobraćaja na komunikaciji Knin—Lapac.

Za to vrijeme je jedinice trebalo srediti i, koliko je bilo moguće, popuniti gubitke u komandnom kadru, jer se za sada nije moglo računati na popunu boračkog sastava.

U borbi za Gračac brigada je imala 13 mrtvih, 39 ranjenih i 2 nestala borca. Poginula su ili ranjena 2 komandira čete, 1 zamjenik komandira, 1 komesar i 1 pomoćnik komesara čete i 1 vodni delegat. Od ukupnih gubitaka gubici nižih rukovodilaca iznosili su 11%, što je svjedočilo o tome da su se četni rukovodioci više sami neposredno i samoprijegorno borili no što su rukovodili jedinicama. To je u situaciji kada su čete bile malobrojne jedino i bilo moguće, ali ovako visoke gubitke nije bilo moguće nadoknaditi novim rukovodiocima, a da se to štetno ne odrazi na kvalitet.

U analizi ovih operacija svi štabovi su se suglasili da je diviziji neophodna popuna, a isto tako uvježbavanje sadejstva između teškog oružja i pješadije koje je u ovoj borbi izrazito bilo slabo. Nije ništa bolja bila ni suradnja jedinica međusobno. Sve je to ukazivalo da je diviziji prije napada na utvrđena mjesta potrebna mnogo bolja priprema.

Neprijateljski gubici pred frontom brigade u Gračacu nisu se mogli utvrditi iz njegovih podataka, a u izvještaju Štaba brigade oni su procijenjeni na 65 mrtvih i 78 ranjenih. Jedan neprijateljski vojnik bio je zarobljen.

Stab brigade je za naročitu hrabrost u borbi pohvalio: iz 1. bataljona, vodnika Ugrina Nikolu, vodnika Poljak Marina, komandira 1. čete Pečić Jozu, njegova zamjenika Mastelić Matu, pomoćnika komesara čete Popić Ivu, puškomitraljesce Listeš Jozu i Tarabene Matu, vodnika Solić Luku i bolničarke Prdić Ivku i Cikatić Nedu.

Iz 3. bataljona komandira 1. čete Marčela Matu, desetara Botušić Ivana, puškomitraljesce Batur Ivana, Rakić Čedu, Tadin Petra i Biočić Franu, desetara Bogavčić Vicka i bolničarku Viculin Mandinu.²¹⁴⁾

Noću 30/31. kolovoza prekinuta je blokada Gračaca, a brigada je upućena na odmor u Gubavčevo polje. 1. bataljon u selo Aleksić, 2. i 3. u selo Blanuše, 4. u selo Grcala. Stab i prištapski dijelovi također u selo Blanuše. Bataljoni su s po jednom četom na smjene vršili osiguranja od pravca V. Popine, a 4. bataljon je noću 2/3. rujna pratio karavan od sela Glogova do željezničke stanice Malovan, gdje je pratnju preuzeo 4. bataljon 6. brigade 19. divizije. Dijelovi koji nisu bili na položaju vršili su obuku i sređivanje.²¹⁵⁾

²¹³⁾ Todor Radošević: Ofenziva za oslobođenje Dalmacije, str. 34 i Arhiv VII — NOV — k. 119/8, br. reg. 2—3/1.

²¹⁴⁾ Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 3—1/2.

²¹⁵⁾ Zbornik, tom V, knj. 34, dok. br. 9.

Napad na < Gračac nije rezultirao zauzimanjem mjesta. Deveta divizija bila je i malobrojna i nedovoljno uvježbana za ovakav zadatak, a neprijatelj je bio jako utvrđen, sa znalački raspoređenim planom vatre na svim sektorima. Osim toga iz pravca Lovinca ustaše su uspjele već 30. kolovoza potisnuti dijelove 35. divizije i pristići u pomoć legionarskim i četničkim snagama u gradu. Cim su to uočili Štab 8. korpusa i 9. divizije povukli su diviziju iz napada na Gračac i nekoliko dana kasnije orijentali je na komunikaciju Lapac—Otrić.

BORBE NA KOMUNIKACIJI OTRIC—SRB

Odmorivši i sredivši svoje jedinice u rajonu omeđenom komunikacijama Otrić—Lapac—Mazin—Gračac—Otrić, Štab 9. divizije uviđa da je to nepodesan prostor za izvođenje napada duž komunikacije Otrić—Lapac. Osim toga divizija je s ove kružne komunikacije mogla lako biti ugrožena neprijateljskim brzim djelovanjem. Zbog toga on donosi odluku da sve snage prebaci istočno od komunikacije Otrić—Lapac i s tako dostignutih povoljnijih i sigurnijih položaja izvrši udare na neprijatelja duž te ceste.

Pokret je izvršen noću 6/7. rujna u tri kolone. Desnu kolonu činila je 4. splitska brigada. Ona se kretala pravcem selo Blanuše—Grčala—Labusi—Velika Popina—Lukići—Ljubina Poljana. Lijevo od nje 2 km sjevernije prešla je komunikaciju Otrić—Srb kolona 3. dalmatinske udarne, a još sjevernije 13. južnodalmatinske brigade.²¹⁶⁾

Bočno osiguranje na komunikaciji vršio je 4. bataljon brigade, sa zadatkom da spriječi svaku neprijateljsku intervenciju iz pravca Otrića. A opasnost s tog boka nije bila mala. Prema obavještajnim podacima²¹⁷⁾ u Otriću se nalazila jedna satnija 1. bojne, 384. puka 373. legionarske divizije »Tigar«, pored nje 250 lokalnih četnika i 300 četnika četničkog odreda Marijića. Ove snage bile su dobro naoružane i utvrđene u čvrstim bunkerima. Neprijatelj je cestom vršio veoma intenzivan saobraćaj, jer je to bila najvažnija a gotovo i jedina komunikacija kojom je vršen dotur i evakuacija za Knin i sjevernu Dalmaciju. Moglo se očekivati da u toku prelaženja komunikacije naiđe neka kamionska kolona, a njih su redovito pratili tenkovi i oklopna kola.

I zaista, tek što se kolona brigade popela strmom stazom uz obronke planine Poštak i zamakla prema Ljubinoj Poljani, a bataljon na osiguranju počeo da se savija u kolonu, iz pravca Otrića naišlo je 25 kamiona. Bila su 4 sata. Komandant je vratio bataljon prema cesti i napao začelje kolone. Istovremeno je čelo kolone napalo osiguranje 3. dalmatinske brigade, njen 3. bataljon. Borba je bila kratka. Četvrti bataljon je u naletu uništio posadu na 2 kamiona i 2 motocikla iz pratnje. Ostatak kolone je skrenuo u Popinsko polje i vratio se natrag prema Otriću.

Zbornik, tom V, knj. 34, dok. br. 9.
²¹⁷⁾ Arhiv VII — NOV — k. 842 A, br. reg. 15—1/7.

U napadu je zaplijenjeno: 1 puška, 7 pari hlača, 3 šatorska krila, 3 pokrivača i 4 kg kože za donove. Ubijeno je 10, a ranjeno 6 neprijateljskih vojnika. Bataljon je imao 4 lakše ranjena.

Četvrti bataljon se poslije ove borbe povukao sa zasjede na komunikaciji i odmah ostao na položaju osiguranja Osoje iznad zaseoka Lukići. Treći bataljon isturio je po jednu četu na Poštak i Golu Glavu. Ostali dijelovi brigade odmarali su se na Ljubinoj Poljani.

Poslije podne istog dana četnici su napali dijelove 4. bataljona koji su vršili osiguranje na Osoju. U jednosatnoj borbi bili su odbijeni uz gubitke od 3 mrtva i 4 ranjena. Bataljon je imao 4 ranjenja, među njima i osamnaestogodišnjeg delegata vođa Koštu Vjekoslava i vodnika Jozu Rudelića.²¹⁸⁾

Stab divizije stavio je u zadatak 4. splitskoj brigadi da napada neprijateljski saobraćaj i posade na komunikaciji između Otrića i Košir Vrha, te po mogućnosti potisne neprijateljska osiguranja oko te ceste, temeljito je minira, poruši i onemogućiti kretanje neprijatelju. Istovremeno je brigada štitila lijevi bok divizije. Treća udarna i 13. južnodalmatinska brigada dobile su isti zadatak za odsjek komunikacije sjeverno od Srpskog Klanca do Lapca.

Rujan mjesec 1944. godine bio je mjesec kada je nastupilo ozbiljno osipanje domobranskih jedinica i njihovo masovnije prilaženje NOV, posebno poslije proglašenja Vrhovnog štaba NOVJ. S domobranskim posadama duž ove komunikacije od ranije su održavali vezu terenski politički radnici. Bilo je ugovoreno da će se te posade predavati čim otpočne napad na pojedino uporište. To, međutim, nije išlo glatko, jer su domobranci bili na položajima izmiješani s legionarima iz 373. legionarske divizije i četnicima iz 1. ličkog četničkog korpusa. Stab divizije je preko političkih radnika s terena odmah uspostavio kontakte s ovim domobranskim posadama i pristupio pripremanju napada na njih. U međuvremenu je brigada vršila zasjede na cesti.

Noću 7/8. rujna Štab brigade uputio je u zasjedu 1. i 2. bataljon sa zadatkom da sačekaju jednu od kolona koje su komunikacijom saobraćale svake noći, sad već pretežno izvlačeći iz Dalmacije sve što se moglo izvući, od cementa do ribljih konzervi.

Prvi bataljon stao je u zasjedu duž puta sjevernije od sela Lukići, a 2. bataljon kraj samog sela. Jedan vod iz 1. čete 2. bataljona upućen je s komesarom čete kao osiguranje na k. 800, a jedna četa 4. bataljona na početku uspona prema Srpskom Klancu, na padine Kurozeba. Druga četa 4. bataljona bila je ostavljena kao ledno osiguranje na raskršnici staza između Poštaka i Kamenite glave, a jedna se nalazila na Poštaku.

Njemačka kolona od 200 kamiona praćena od 4 tenka naišla je u 21.20 sati iz pravca Otrića. Vidjevši veliki broj vozila i tenkova, Štab 2. bataljona ocijenio je da je suviše veliki rizik vršiti napad na tako jake snage. Kada je, međutim, čelo kolone dostiglo liniju zasjede 1. bataljona, komandant bataljona Roko Franić naredio je da se izvrši napad. Iz »džon bula«, kojega je Roko bio postavio kraj samog ruba ceste, oštećen

²¹⁸⁾ Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 5—2.

je jedan tenk, a rafalima iz mitraljeza 4 kamiona. Na to su njemački tenkisti iz pratnje odgovorili žestokom mitraljeskom vatrom koja je bataljon prikovala u zaklone. Pod zaštitom te vatre Nijemci su prikačili oštećena vozila i ubrzo u punoj brzini odjurili prema Lapcu.

Pasivno držanje 2. bataljona uzrokovalo je da neprijatelju nisu nanijeti mnogo veći gubici.

Sutradan, prije podne održan je sastanak svih četnih rukovodilaca 2. bataljona sa Štabom. Sastanku je prisustvovao pomoćnik politkomesara brigade Lukić Milisav-Misi. On je kao partijski rukovodilac brigade veoma oštro ocijenio takvo držanje Štaba bataljona, a i svih rukovodilaca. Istakao je da se ne može dopustiti da neprijatelj nekažnjeno prolazi pored nas i kamionima izvlači pljačku iz Dalmacije, da prolaze nenapadnuti oni koji su nam do nedavno ubijali naše najdraže. Jest da je kolona bila velika i osigurana tenkovima i oklopnim vozilima, ali i u takvim uvjetima bilo je mogućnosti da se od njenog repa otkine 10—20 kamiona i uništi. To najbolje pokazuje primjer 1. bataljona. On je oštetio nekoliko kamiona i 1 tenk. Da je 2. bataljon napao začelje kolone, mogao je i on postići još veći uspjeh. Ovako, mada je to nevjerojatno od bataljona koji je u više navrata a posebno u borbi na Colakuši pokazao junačko držanje, ovo će se okvalificirati kao defetizam — zaključio je Misi.

Komandant bataljona Branko Filipović je prihvatio kritiku i dodao da će bataljon noćas pokazati da su takve ocjene preoštre. Svi smo se osjećali nelagodno.

Poslije podne postrojili smo se ponovo i pripremili za zadatak. Komesar brigade Jerko Paltrinjeri upravo je govorio pred strojem o predstojećim zadacima, kada je nedaleko iznenada pala haubička granata. Disciplinirano i bez imalo panike stroj se pomjerio u zaklon bliže klisuri Poštaka u mrtvi ugao. Još nekoliko haubičkih granata ispaljeno je sa Otrića u pravcu Ljubine Poljane. Jedna je punim pogotkom udarila u kuhinju 2. bataljona. Raznijela je kazane, ali osoblje je bilo dalje u zaklonu pa nije nanijela nikakvih gubitaka. Onda je gađanje iznenada prestalo kao što je i počelo, a bataljoni su krenuli na zadatak.

Ponovno je 1. bataljon stao u zasjedu na padinama Kurozeba, a 2. na lijevom krilu kod sela Lukići. Oko 20.30 sati iz pravca Srba naišla je s prigušenim svjetlima kamionska kolona od 30 vozila. Prvi bataljon propustio je njenu čelnu tanketu i kamione a udario na začelje. U prvom naletu likvidirano je 6 kamiona. Drugi bataljon napao je mitraljeskom vatrom čelo kolone i oklopno vozilo iz pratnje. Osiguranje kolone pružilo je žilav otpor. Bataljoni se preko brisanog prostora nisu mogli približiti cesti, ali su svojom vatrom oštetili čelne i začelne kamione i time onemogućili izvlačenje preostalih. Tek oko 23.30 sati prvi se na domet ručnih bombi do kolone probio skojevac Brkljača Milan, a za njim politički delegat 1. voda 1. čete Josip Rodin i pomoćnik političkog komesara 2. čete, Dinko Franičević. Brkljača je bacio dvije bombe i zapalio jedan kamion iz kolone. Onda su oba bataljona izvršila juriš. Neki neprijateljski vojnici još su pružali otpor skriveni ispod kamiona, bili su u naletu likvidirani. U daljnjem prebacivanju duž kolone bili su ranjeni Franičević, Rodin,

vodni delegat Singolo Ante i još 6 boraca. Neprijatelj je imao 40—50 mrtvih i više ranjenih, navedeno je u izvještaju Štaba 4. splitske brigade od 11. 9. 1944. Među poginulima borcima brigade bio je i vodni delegat Damjanov Ante.

Tanketa je pobjegla preko Popinskog polja, a za njom se u mrak razbježalo i preživjelo osoblje iz osiguranja. Duž puta su ležali mrtvi neprijateljski vojnici, ranci, oružje. Do pred svanuća je planulo svih 28 kamiona s najvećim dijelom plijena. Samo nešto brašna i dvopeka evakuirano je prema Ljubinoj poljani, ali oružje koje nije bilo oštećeno borci su pokupili. Uz hridine Kamenite glave, poslije naporne u borbi provedene noći borci su kao od šale izvukli zaplijenjen protutenkovski top od 45 mm. Bio je zaplijenjen i 1 »šarac«, 1 laki bacač sa 9 granata, jedan talijanski puškomitraljez »breda«, 1 automat, 8 pušaka, 30 komada ručnih bombi, 1500 metaka. Ostalo oružje i municija bili su zapaljeni, jer je neprijatelj pred zoru, čim se uvjerio da je otpor kolone skršen, iz Otrića gađao minobacačima ne obazirući se na okolnost da se oko ceste nalazilo još njegovih živih ranjenika.

Od opreme borci su izvukli 6 šinjela, 3 kišne kabanice, 12 pokrivača, 6 šatorskih krila, 8 pari čizama i dosta drugih odjevnih i toaletnih sitnica. Sve drugo što se nalazilo na kamionima nestalo je u ogromnoj lomači dugačkoj više od kilometra.²¹⁹⁾

U knjizi »Kriegsschauplatz Kroatien« (»Ratište u Hrvatskoj») — Franz Schraml, o ovim i drugim napadima jedinica NOV na kolone duž komunikacije Bihać—Knin, piše:

»Zbog potpuno razorene željezničke pruge snabdijevanje trupa, koje su se nalazile u važnom gradu Kninu, vršeno je isključivo autokolonama putem koji je vodio od Bihaća. Za obezbjeđenje kolona između ostalog formirana je iz svih dijelova divizije (373. legionarske) 3/373. poljskog dopunskog bataljona i postavljena u Vučjak (zapadno od Bihaća).

Kamionske kolone su se sastojale većinom od 10 do 15 vozila s dvojim kolima za Osiguranje u kojima je kao pratnja bila ukrcana jedna ojačana desetina s puškomitraljezima. Kad je neprijateljski pritisak na put Bihać—Knin postajao sve jači i kad su kolone zbog svoje dužine pružale suviše lak napadni cilj, obrazovane su takozvane brze kolone od samo 4—5 kamiona, koje su doduše uvijek neometano prošle, ali same nisu bile ipak dovoljne za snabdijevanje cijelog prostora Knina. Kolone su predvečer sastavljene u Zavalju, pošto se zbog opasnosti iz vazduha, koja je od augusta 1944. godine postajala sve veća, mogle da voze samo noću, što je za partizane bila velika pogodnost. Ovaj dio puta bio je plato k. 796 između Kupirova i Sučevića (južno od Srba). Ovaj plato je bio upravo idealan za neprijateljske napade na kolone. Ovdje je u posljednjim mjesecima prije pada Knina više kolona skoro potpuno uništeno, pri čemu su osim nekoliko preživjelih također uništene i desetine za obezbjeđenje.«²²⁰⁾

Napadi na neprijateljske transporte na komunikacije od Lapca do Otrića paralizirali su promet, koji je bio danju ugrožen od savezničke

²¹⁹⁾ Zbornik, tom V, knj. 33, dok. br. 39.

²²⁰⁾ F. Schraml »Kriegsschauplatz Kroatien«, str. 203—i, Neckargemünd 1962.

avijacije, a noću od partizanskih snaga. Poslije toga štab Brigade je odlučio da likvidira neprijateljske posade iz osiguranja uzduž komunikacije. U zahvatu sektora dejstva brigade bili su položaji Kurozeb (k. 930), Klanac (k. 790), Debelo Brdo (k. 906) i Košir Vrh (k. 885). S tih položaja neprijatelj je branio komunikaciju na najugroženijim mjestima čuž Klanca, između sela Kupirova i sela Popma. Njihovim zauzimanjem bio bi promet ovom komunikacijom potpuno onemogućen. Iz obavještajnih podataka znalo se da se na tim položajima nalazila jedna satnija iz 373. legionarske divizije, oko 60 domobrana, 30 Nijemaca i nešto četnika. Međutim, nakon nekoliko uzastopnih napada na transportne kolone, u kojima je neprijatelj pretrpio velike gubitke, neprijatelj je vršio pregrupiranje snaga i pojačavao ove posade.

Uzalud su 1. i 2. bataljon noću 10. na 11. rujna čekali u zasjedi, neprijatelj se nije usudio krenuti ni s malim brzim kolonama ni s velikim dobro osiguranim transportima. Pred zoru je 1. bataljon upućen u V. Popinu da izvrši ekonomsku akciju kod četničkih organizatora u selu. Akcija je izvedena bez nekog otpora.

Ujutro 12. rujna upućen je 1. bataljon u nasilno izviđanje u pravcu Klanca i Košir Vrh. Upravo u momentu kada je bataljon svojim prednjim dijelovima prilazio od pravca Jelovih Tavana prema k. 930 na tu uzvišicu izbile su i izvidnice za kojima se kretala jedna satnija 373. legionarske »Tigar« divizije. Bilo je 8 sati. Razvila se jednosatna borba u kojoj je bataljon, iako broječno jedva nešto jači od satnije, izišao kao pobjednik. Legionari su potisnuti sa Kurozeba (k. 930). Uspjeli su se, međutim, zadržati u bunkerima na k. 790, kod cestovne okuke u Klancu.

Bataljon je produžio s napadom i na ove bunkere i poslije uporne borbe od nekoliko sati uspjelo mu je do 22 sata ovladati i ovim položajem. Legionari su se povukli na Debelo brdo (k. 906), položaj koji dominira nad cestovnim okukama u Klancu.

U toku noći 12/13. rujna upućen je za 1. bataljonom i 3. bataljon i to s dvije čete prema Košir vrhu, a s jednom četom prema Debelom brdu. Spustivši se s Jelovih Tavana na komunikaciju nešto sjevernije od velike okuke u Klancu komandant bataljona krenuo je cestom, na čelu kolone od svojih dviju četa, prema Košir Vrh. Prema obavještenjima koje je dobio u Štabu brigade, pred legionarskim položajima na Košir Vrh trebalo se kao izvidnica i osiguranje nalaziti jedna četa 1. bataljona. Međutim, komandant 1. bataljona je poslije borbe u susretu kod k. 930 i 790, znajući na kakve snage je naišao, zadržao cijeli bataljon u borbi s legionarima oko Kurozeba i Debelog brda.

»Mi smo — sjeća se Marko Cvitanović — marširali u koloni cestom, na čelu kolone išao je komandant Ban Boško i osvjetljavao put baterijskom svjetiljkom, iako je noć bila dosta vidna. Negdje pred Košir Vrhom je iz mraka iznenada odjeknulo: »Halt«, a istog momenta otvorena je prema nama brza paljba iz »šarca«. Komandant je prisebno komandirao »Lezi i otvori paljbu!« Sam uopće nije prillegao, nego je stao nasred ceste i pustio cijeli šaržer iz svoje strojnice prema neprijatelju, dok su zrna fijukala oko njega on je promijenio šaržer i tek poslije drugog kratkog rafala skočio u zaklon.

U tom iznenadnom sudaru ranjen nam je samo mali, sedamnaestogodišnji Tonči Smoje. Sutradan je od rana umro. Tako je nesporazum između 1. i 3. bataljona, odnosno Štaba brigade izazvao jednu suvišnu žrtvu.«

Poslije ovoga komandant je pokušao organizirati napad što se bez prethodne pripreme i podrške teškog oružja pokazalo nemoguće. Neprijatelj je pružio iz utvrđenih položaja, okruženih bodljikavom žicom, veoma žilav otpor. Zbog toga su čete povučene u svanuće na udaljenije položaje i pristupilo se blokadi neprijateljskih bunkera »Košir Vrh«.

Ni napad na Debelo brdo nije ove noći bio uspješan, pa je 13. rujna u 11 sati ponovoljen s dvije čete 3. i jednom četom 1. bataljona. Uz podršku minobacača neprijateljski otpor bio je slomljen do 14 sati. Neprijatelj je pobjegao prema Popini ostavivši 5 mrtvih. Dvojica su bila zarobljena.

»Sjećam se — kaže Marko Cvitanović, — iz te borbe jednog dobrog borca, Vicka Maturana, rodnom iz Sevida. On je obarajući legionare u bijegu za svakim metkom ponavljao: 'Ovo vam je za moju poginulu braću!' Dva njegova brata pala su u borbama, jedan na Sutjesci, a drugi kao član OK Trogir, nedaleko od Rogoznice.

U vrijeme dok smo se odmarali u šumi nedaleko Debelog brda, tamo gdje smo najmanje očekivali, iznenadio nas je neprijatelj haubičkim granatama. Iz oko 8 kilometara udaljenog Otrića, gađao je, očigledno dobro navođen, naše logorište. Jedna od prvih granata je udarila u bukvu pod kojom je bila na okupu jedna desetina iz moje čete. Poginuo je Jakus Ante, seljak iz Vrsina, mitraljezac, kome po izdržljivosti nije bilo ravnog. Geler mu je rascijepio lubanju. Anušić je teško ranjen u stomak, Senta Roko u ruku, a Tadin Petar lakše u stomak. Anušić je kasnije od rana umro. Tako smo u času imali više gubitaka nego u borbi za Debelo brdo.«

Istog dana u 14 sati dvije čete 1. i jedna četa 3. bataljona ponovno su napali Košir Vrh. Legionarska posada pružila je opet žilav otpor. Dobro utvrđeni položaj na teško pristupačnom terenu bio je velika prednost za branioca pogotovo u dnevnoj borbi. I ovim napadom nije postignut uspjeh.

Pred večer istog dana ponovno je izvršen napad koji nije donio očekivane rezultate. Tek sutradan 14. rujna uspjelo je istim snagama uz podršku minobacača u večernjem napadu oko 19 sati upasti u neprijateljski obrambeni položaj. Ivanišević Veljko, vodni delegat 1. voda 3. čete 3. bataljona, pao je u ovom napadu u momentu kada je potrčao na juriš i svojim dubokim basom povikao: »Na juriš, drugovi!« Bio je pogođen mitraljeskim rafalom na prilazima bunkera. Legionari nisu uspjeli zadržati ovaj napad. Pobjegli su u panici u pravcu Maglaj planine.

U borbama na Debelom Brdu i Košir Vrh neprijatelj je, kako je navedeno u izvještaju²²¹) Štaba brigade, imao gubitke od 16 mrtvih i 20 ranjenih.

Prvi i Treći bataljon pretrpjeli su gubitke od 4 mrtva i 20 ranjenih. Među ranjenima bio je politički komesar čete Segó Marko.

Zaplijenjeno je: 1 laki bacač i postolje teške brede, 1 signalni pištolj, 1 dvogled, 9 krupnih goveda i razni drugi materijal.

Dok su ova dva bataljona napadala na neprijateljske položaje u Klanacu, 2. i 4. bataljon osiguravali su pravac od Knina i Otrića, na položajima Poštak—Osoje—Kurozeb—Borova Glava. Na tim položajima je 4. bataljon 17. rujna prihvatio i dva britanska avijatičara, kojima je avion nakon bombardiranja Njemačke bio pogođen, te je nekako doglavinjao do iznad Zelenih Tavana, gdje je posada iskočila padobranima. Avion se srušio nedaleko Otrića u rajon koji je bio posjednut od četnika, a tamo su se spustila i preostala tri člana posade. Ova dva avijatičara su nekoliko dana kasnije evakuirana u Italiju.

Ova dejstva brigade omogućila su ostalim snagama divizije, 3. i 13. dalmatinskoj brigadi, da napadnu na neprijateljska uporišta u zahvatu komunikacije od Kupirova do Lapca, dezorganiziraju ove garnizone i omoguće nekim domobranskim dijelovima da pređu u partizane.

Tako je 11. rujna Treća udarna brigada razoružala garnizon u Kupirovu, i idućih nekoliko dana, do 15. rujna napadnuta su uporišta Srb, Suvaja, Mededak, Brotnja, Dobro Selo, Doljane i Lapac. Iz tih posada prešlo je na stranu partizana u 9. diviziju ukupno 415 domobrana i podoficira, te 11 oficira s velikom količinom oružja i ratne spreme.²²²⁾

Ovi domobrani raspoređeni su jednim dijelom i u 4. splitsku brigadu. U njoj su bili širokogrudno prihvaćeni kao drugovi, s malim izuzecima, časno su se borili do kraja rata, a mnogi od njih pali su u borbama za oslobođenje Livna, Imotskog, Posušja, Mostara, Istre i Trsta.

Nakon zauzimanja Debelog brda i Košir vrha ova za neprijatelja toliko važna komunikacija bila je potpuno prekinuta. Pristupilo se njenom rušenju na okukama Klanca, a 3. bataljon posjeo je položaje Košir vrh i Debelo brdo.

Prekid ove žile kucavice prijetio je ugušenjem njemačkih snaga u Kninu i sjevernoj Dalmaciji, pa Stab 373. legionarske »Tigar« divizije hitno intervenira svim raspoloživim rezervama. On iz rejonu Bosanskog Novog prebacuje 1. bataljon 383. puka, prikuplja četničke dijelove i svoj 384. puk i tim snagama napada ujutro 16. rujna od Lapca prema Suvaji, položajima 3. dalmatinske udarne brigade. Podržane sa 4 tenka, legionarske snage uz pomoć četnika odbacile su 3. brigadu na istok od rijeke Une i produžile nastupanje prema Kupirovu. U takvoj situaciji postalo je nesvrshodno zadržavati 3. bataljon na Košir vrhu i Debelom brdu, pa je Stab brigade naredio njegovo prebacivanje na sektor Zeleni Tavani, istočno od komunikacije.

U toku 17. i 18. rujna neprijatelj je produžio napade na sektoru 3. i 13. brigade i spojio se sa svojim snagama u Srbu. Ujutro 19. rujna neprijatelj je iznenada izbio na Gologlav i u Zavlaku, gdje su mu se suprotstavili dijelovi 3. brigade, time je desni bok snaga 4. splitske brigade bio opasno ugrožen. Istovremeno su četničke snage napale na položaje 2. i 4. bataljona Poštak—Osoje. Na Poštaku se tog jutra nalazila

²²²⁾ Domobrani su sobom između ostalog donijeli: 2 topa kal. 76 mm s 30> granata, 4 teška bacača sa 250 mina, 2 laka bacača sa 250 mina, tri teška mitraljeza, 20 puškomitraljeza, 2 radio-stanice, 80 konja s opremom, 12 kola sa opremom, poljsku kovačnicu, šatore, 120.000 komada municije.

1. četa 4. bataljona. Na nju je izvršen glavni udar. Haubičkom vatrom u 8 sati žestoko su napadnuti njeni položaji, a pod zaštitom te vatre četnici su kroz guste šume Malinjaka izbili u njen lijevi bok. Suviše razvučene snage 2. i 4. bataljona nisu mogle intervenirati u pomoć ovoj četi. U sudaru prsa u prsa poginuli su na Poštaku između nekoliko boraca i pomoćnik komesara čete Svalina Ivan, te komandir čete Frua Želimir, a četa je bila potisnuta niz klisuru Poštaka prema Ljubinoj Poljani.

Kačić Petar, mitraljezac 1. čete 2. bataljona, istakao se u borbama sa četnicima kod Velike Popine i s ustašama oko Ljubuškog i Čitlika

Prva četa 2. bataljona odoljevala je napadima četnika na položaje Osoje do 11 sati, kada je Štab bataljona naredio povlačenje. Na ovom položaju posebno se istakao mitraljezac Petar Kačić, koji je svojim mitraljezom tog jutra rano izišao u zasjedu na k. 800 u četnički bunker što su ga oni danju posjedali a noću napuštali. Pustio je četnike da pridu bunkeru do na 50 metara, jednim dugim rafalom oborio je njih sedmoricu, a onda sa svojim pomoćnikom brzo napustio bunker i vratio se u sastav svoje čete na k. 876. U borbama koje je vodila ova četa nije u toku

cijelog prijepodneva imala nikakvih gubitaka. Oko podne, kad smo se u povlačenju već odlijepili od neprijatelja i ispod Miškovića vrha zasjeli da se odmorimo, odnekuda iz velike daljine, da se ni pucanj nije čuo, zalutali puščani metak ranio je u butnu kost borca Luketin Juru iz Kaštel-Sućurca.

Pred večer istog dana napadnuti su dijelovi 1. bataljona na položaju Klanac, a neprijateljske snage su se probile iz pravca Srba i u rejonu Popinskog polja spojile se sa snagama koje su nadirale iz pravca Otrića.

Frua Zelimir pok. Henrika, kao komandir 1. čete 4. bataljona poginuo u sudaru prsa u prsa s četnicima na vrhu planine Poštak 19. rujna 1944. godine

U takvoj situaciji divizija je mogla vršiti napade na komunikaciju Lapac—Otrić samo uz cijenu velikih gubitaka, pa je donijeta odluka da se ona prebaci na drugi sektor.

U toku noći 19/20. rujna brigada se bez borbe povukla na liniju Kaldrma—Dugo polje—Trubar, a 21. rujna vrši pokret pravcem željeznička stanica Trubar—Resanovci—selo Isjek. Zatim je istim pravcem izvršila pokret i 13. brigada, a sutradan i 3. udarna brigada.

Od 21. rujna do 8. listopada brigada se sređuje i odmara. Štab brigade, 1. i 4. bataljon u selu Isjek, 2. bataljon u selu Radlovići, a 3. bataljon u selu Kesići. U sastav jedinica raspoređeni su domobrani i njihovo naoružanje. Oficiri i podoficiri zadržali su svoje činove, a oni su svoje poznavanje neprijateljske ratne vještine zdušno prenosili u tom periodu na borce i rukovodioce u brigadi.

Sektor Drvar—Grahovo gdje se ponovno vratila brigada bio je u toku rata ekonomski iscrpljen u bezbroj ofenziva, kao što smo već u više navrata iznijeli. Da bi se olakšala ishrana 9. diviziji, Glavni štab Hrvatske organizirao je u Lici veliki karavan koji je na sektoru Srb—Popina trebalo prihvatiti i sprovesti u rejon Grahova. Neprijatelj je duž komunikacije Otrić—Lapac bio u međuvremenu opet uspostavio uporišta, a glavninu svojih snaga vratio u polazne rejone. Da bi taj karavan mogao proći preko komunikacije, upućeni su radi osiguranja na taj pravac 1. i 4. bataljon 4. splitske brigade pod rukovodstvom zamjenika načelnika Štaba 9. divizije.

Iz rejona Oštri vrh—Tuvanjanj upućena je 1. četa 1. bataljona s radio-stanicom preko komunikacije, da dolinom Dobašnice izbjije do sela Plečaši, gdje je trebalo prihvatiti karavan koji se sastojao od 350 grla stoke i 250 tovarnih konja. Međutim, uslijed četničkih dejstava podržanih od snaga 373. legionarske divizije ovaj karavan nije se mogao prevesti preko komunikacije i pored tri pokušaja, pa su se bataljoni 12. listopada vratili u sastav brigade neobavljena posla.

U međuvremenu je cijela divizija izvršila pokret i pripreme za napad na Livno.